

ОД ХРИСТА ХЕЛИОСА ДО СУНЦА ОД ПРАВДЕ: НЕКОЛИКО СОЛАРНИХ СИМВОЛА У ВИЗАНТИЈСКОЈ И СРПСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ УМЕТНОСТИ

ЈАСМИНА С. ЋИРИЋ*

*Филолошко - уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу,
Јована Цвијића бб, 34000 Крагујевац
E-mail: jasmina.ciric@filum.kg.ac.rs*

Резиме: У раду се разматра мотив Христа Сунца од Правде у уметности позне антике потом у византијској уметности, посматрано кроз призму светоотачких тумачења. Примећено је да се представе Сола Инвиктуса најчешће организује на тај начин да се поставља у кружну форму подељену на дванаест делова. У позновизантијској уметности тај детаљ ће бити замењен кришкасто подељеном куполом која уствари имплементира соларни контекст по конструкцији и декорацији куполе. У раду се објашњавају разлози за тумачење Христа кроз призму светлосне симболике.

Кључне речи: Сол Инвиктус, Христос Сунце од Правде, патристика, Сунце, светлост, Распеће, Васкрсење, купола, розете

1. УВОД

Апропријација и христијанизација мотива Сунца у уметности средњег века веома је честа.¹ (Сл. 1) Концепт значења Сунца и соларног култа са својом стандардизованом визуелизацијом уобличен је у римској уметности царског периода. Представе дванаест знакова окружених соларним мотивом

* jasmina.ciric@filum.kg.ac.rs; доцент, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет, Одсек за примењену и ликовну уметност

¹ G. Katsiampoura, *Astronomy in Late Byzantine Era: the debate between the different traditions*, A. Roca-Rosell (ed.), *The Circulation of Science and Technology, Proceedings of the 4th Int. Conference of the ESHS, Barcelona 2012*, 281-287 (са библиографијом); N. Schibille, *Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience*, Routledge, London – New York 2016, 85. P. Farquharson, "Byzantium, Planet Earth and the Solar System", *The Sixth Century: End or Beginning?*. Leiden, The Netherlands: Brill 2017, 263 – 269.

2. ИЗВОРИ

Сасвим реалне основе за разумевање и праћење развоја соларне симболике налазе се пре свега у Светом Писму. У Старом и у Новом Завету соларни контекст је поменут у бројним стиховима, некада директно а некада путем својеврсних књижевних симбола које отелотворује Господ. Овом приликом неопходно је јасно раздвојити критике астролатрије које се појављују на више места у Старом Завету у односу на истицање Сунца као својеврсне старозаветне префигурације Христа односно светлости.⁵

Ипак, код Пророка Јеремије у глави 31, стих 35 недвосмислено видимо хришћанско разумевање светлости и символ Сунца : „ Овако вели Господ, који даје сунце да светли дању, и уредбе месецу и звездама да светле ноћу, који раскида море и буче вали његови, коме је име Господ над војскама“.

У псалмима је речено: „Јер је у тебе извор животу, твојом светлошћу видимо светлост” (Псал.:36:9). Бог Давиду обећава: „Семе ће његово трајати довијека, и пријесто његов као сунце преда мнош; Он ће стајати увијек као мјесец и вјерни свједок у облацима.” (Пс.89:36-37). Или у молитви за Соломона, Давид говори: „Бојаће се тебе док је сунца и мјесеца, од кољена до кољена.” (Пс:72:5).⁶

Персонификација Сунца се помиње и у Псалму 148: 3 где је речено „ Хвалите Га, Сунце и Месец; хвалите Га, све звезде и светлост“ Сунце, Месец и звезде“. (Сл. 2) То је уосталом и Псалм који је илустрован средином XIV века на своду јужног травеја нартекса цркве Светих Арханђела у Леснову.⁷ Небеска тела су овде такорећи персонификована/ антропоморфизована у славу Господа. Антропоморфизација се види такође код Исаије 13:10 „Јер звезде небеске и прилике небеске неће пустити светлост своју, сунце ће помрчати о рађању свом, и месец неће пустити светлост своју.“

⁵ Пета књига Мојсијева (4:19): „И да не би подигавши очи своје к небу и видевши сунце и месец и звезде, сву војску небеску, преварио се и клањао им се и служио им; јер их Господ Бог твој даде свим народима под целим небом“.

⁶ Премудрости Соломонове, 5, 6, *Историјски пресјек тумачења Старог Завета*, ур. Митрополит Амфилохије Радовић, Никшић 1996, 193-259.

⁷ I. Jevtić, "Le nouvel ordre du monde ou l'image du cosmos à Lesnovo", *The Material and the Ideal: Essays in Medieval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser*, ed. Anthony Cutler, Arietta Papaconstantinou, Brill 2007, 131; I. Lemcool, "Astronomical Imagery in the Painting of the Lesnovo Narthex: Iconographic Innovations in Serbian Medieval Art," у *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219-2019): историјско, богословско и културно наслеђе - Eight Centuries of the Autocephaly of the Serbian Orthodox Church (1219-2019): Historical, Theological, and Cultural Heritage*, Зборник радова са међународног научног скупа 10-14.12.2018, Православни богословски факултет, Београд 2020, 477 – 493.

Слика 2.

Грчки Стари Завет или Септуагинта помиње реч Сунце као —ήλιος—што је именица мушког рода, тако да се Сунце реферира као Он што одражава античку перцепцију Сунца као мушко биће односно Хелиоса.⁸

Пророк Малахија, који је нимало случајно насликан у капели Михаила Тарханиота у цркви Богородице Памакаристос у Цариграду чије фасаде су препознатљиве по соларним орнаментима (Сл. 3), у глави 4, стих 2 каже „А Вама који се бојите имена мог, грануће Сунце правде, и здравље ће бити на зрацима Његовим.“⁹

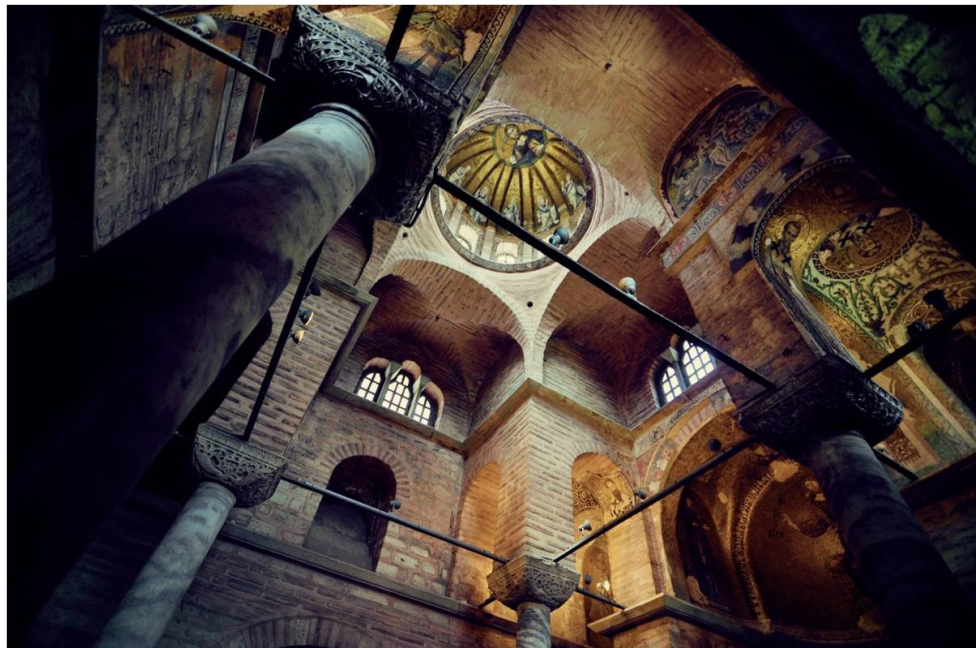
Већ у том стиху се може сагледати мотив Сунца од Правде који је презентан уосталом и у највишој тачци архитектонског простора у манастиру Хора, непосредно или посредујући представом Богородице кроз коју се Христос оваплотио (сл. 4, 4а).

Сунце од Правде као мотив у стиховима неретко ће понављати и црквени оци реферирајући на Христа. Код Малахије на пример оригинална реч на хебрејском за сунце shemesh или shamash а у Септуагинти је ήλιος—helios-Ипак сунце од Правде се може превести и као Правдољубиви шамаш или Хелиос Праведни.¹⁰

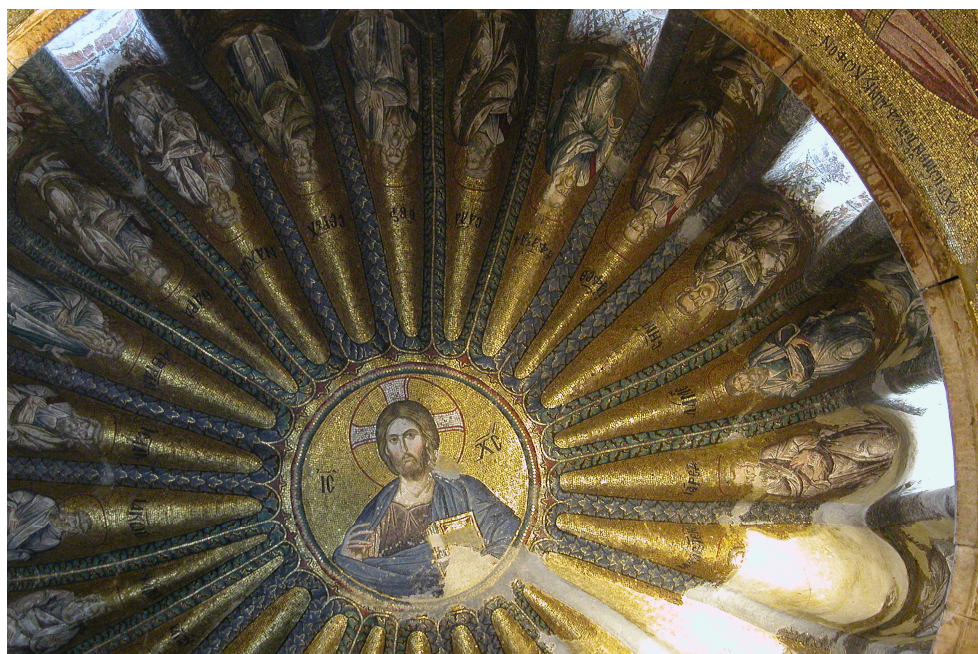
⁸ F. Gettings, *The Secret Zodiac: The hidden Art in Medieval Astrology*, Routledge & Kegan Paul 1987, 34.

⁹ О соларним мотивима у позновизантијској архитектури: Ј. С. Ћирић, „И стаде Сунце и заустави се Месец“: неколико представа соларних дискова у византијској и српској архитектури позног средњег века, Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба“ IX, Београд: Астр. друш. „Руђер Бошковић“, 2018, стр. 665–696. Roberts, ANF, V, 457.

¹⁰ A. Roberts, *Ante-Nicene Fathers, II*, The Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1885, 196.

Слика 3.

Слика 4.

Слика 4 а.

3. СОЛАРНА СИМВОЛИКА У НОВОМ ЗАВЕТУ И СВЕТООТАЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

У Новом Завету соларна симболика остала је интактна. Тако се у глави 5, стих 45 по Матеју помиње: „Да будете синови Оца свог који је на небесима; јер Он заповеда свом сунцу, те обасјава и зле и добре, и даје дажд праведнима и неправеднима.“ То је сам Христос открио рекавши: „Верујте у светлост – πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, да будете *синови светлости* (Јн. 12,36). И још: Ја светлост дођох на свет, да ни један који верује у мене не остане у тами (Јн. 12,46). Хришћани, живећи вером у Господа Христа, ходе у светлости као што је Он сам у светлости (ср. 1. Јн. 1,7). Обукавши се светим тајнама и светим врлинама у Господа Христа, ми се уствари облачимо у оружје светлости (ср. Рим. 13,14.12), и тако разгонимо сваку таму греха, смрти и ђавола. *Синови светлости*, хришћани су у исто време и *синови дана*, „дана Господњега“, који их води кроз све дане живота њихова, и све их претвара у дане Господње незалазном светлошћу Своје Божанске Истине, Божанске Правде, Божанске Љубави = Свога Божанства.

У Јеванђељу по Јовану описана је визуелна истина сваког хришћанског храма и стајања верника у наосу „Беше светло које обасјава сваког човека који долази на свет.“¹¹ Нарочито у глави 8, стиху 12 „Ја сам Светлост свету, ко ходи за мном неће ходити у тами“ што је референца која се директно може пренети на акт корачања тј.ходања верника кроз хришћански храм.

Код Светог Климента Александријског (150 – 215) у више наврата се Христос пореди са сунцем, Праведним Сунцем, Сунцем Правде или сунцем Васкрсења. Климент пише „Он који је рођен пре јутарње звезде, он Сунце који ће дати светлост, Он који управља кочијама, Он који ће спасити цело човечанство, он који је залазак Сунца претворио у излазак и који је Крстом победио смрт.“¹² Ориген понавља релативно сличан концепт соларне симболике када помиње Христа, затим слично налазимо код Јевсевија из Цезареје, Атанасија Александријског, Светог Василија Великог, Хризостома. Сви они реферирају на Христа као Право Сунце, Сол Ностер, Сол Виктор, Сунце душе, Сол верус.¹³

Код Климента Александријског се помиње такође Христос од Правде и Онај који вози небеске кочије, али оно што је још значајније за значај у

¹¹ Јн 1, 9. Долазак на свет је могуће разумети и кроз Рођење и кроз акт заједничарења којим је сваки верник обасјан у храму.

¹² A. Roberts, *Ante-Nicene Fathers, II* (=ANF, II), The Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1885., 196.

¹³ Христос је неретко идентификован као Сунце код Св. Кипријана који је говорио да је Христос право Сунце (sol verus), или Св. Амвросија Миланског (око 338-397), за којег је Христос као наше ново Сунце. S. Acharya, *The Christ Conspiracy: The Greatest Story Ever Sold*, AUP, IL, 1999, 58.

византијској уметности Христос се помиње и као Логос или Реч Божија.¹⁴ Оваква тумачења су се нарочито одразила у уметности позне Византије у Хори где се приказује уосталом и као Логос садржан у Богородици која садржи незадрживог (сл. 5). Логос је и према Платону соларан по природи. Климент Александријски попут Платона уствари изједначава Реч са сунцем подсећајући да се и у Откровењу у глави 1 стиху 13 Христос помиње као Логос у сред 7 свећњака.¹⁵

Слика 5.

¹⁴ A. Roberts, *Ante-Nicene Fathers, II* (=ANF, II), The Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1885., 203.

¹⁵ S. Acharya, *Suns of God: Krishna, Buddha and Christ Unveiled*, AUP, IL, 2004,474.

Визуелизација оваквог разумевања Христа као Сунце у центру може се препознати и у италијанској цркви у Фиренци званој Сан Миниато, која датира из XIII века. Црква је смештена тако да сунчеви зраци допиру до различитих композиција, што подсећа на то да кроз хришћанску архитектуру има много архитектонских обележја којима се соларни аспекти интерполирају у зидине храма.¹⁶

У домену хришћанске астрологије налазимо и мотив Девице Марије као небо или месец, који рађа сунце. У хришћанској уметности нимбови такође подсећају на соларни култ, а посебан и неистражен аспект је употреба розета које су обликом сличне соларном диску.¹⁷ Као визуелно и формално најједноставнији облик розете навешћемо тзв. соларни диск. На источној фасади цркве манастира Константина Липса у Цариграду постоје три таква диска (сл. 6). Њихова форма је једноставна- комади опеке поређани у круг уоквирују низ радијално постављених опека, и то тако да целој розети дају илузију покрета односно точка који се непрестано обрће. У константном „кретању“ он алудира на кретање у природи, промене годишњих доба, проток времена; кретање је у основи хришћанства- пролазак кроз животне изазове и искушења, крајње избављење и васкрсење у земљи правденика, кроз веру у Христа. Промене и прекретнице у животу, испити за правоверне, трансформација која је у основи свете тајне евхаристије и крштења, све су то примери кретања који човека, верника, на крају пута доводе до златних врата Небеског Јерусалима.¹⁸ Развијене моравске розете унутар свог оквира садрже различите врсте преплета; код неких се из центра радијално шире потке, док други формирају облике осмца и врзиног кола. Средиште розете је у највећем броју случајева покривено цветом (сл. 7) или неким сличним мотивом, који у себи сажима општу симболику розете.

¹⁶ Ј. С. Ћирић, „И стаде Сунце и заустави се Месец“: неколико представа соларних дискова у византијској и српској архитектури позног средњег века, Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба“ IX, Београд: Астр. друш. „Пуђер Бошковић“, 2018., 665–696 (са литературом).

¹⁷ В. Cvetković, „Nimbi and the Late Byzantine Art: A Reassessment”, *Niš and Byzantium* 13 (2013), 287 – 299. *О поземама: Ј. Trkulja, The Rose Window: A Feature of Byzantine Architecture?, Approaches to Byzantine Architecture and its Decoration, Studies in Honor of Slobodan Curcic*, eds. Mark J. Johnson, Robert Ousterhout, Amy Papalexandrou, Ashgate 2012, 143-164; V. Božinović, „Rosettes on monuments of Morava Serbia and early Ottoman Bursa: architectural decoration as manifestation of intercultural dialogue during one epoch”, *Niš & Byzantium XVI* (2018), 333-342.

¹⁸ Z. Lučić, *Vizantijska matematika*, Novi Sad J. Math Vol. 29, No. 3 (1999), 141-152; Ц. Мајендорф, *Византијско богословље*, Светотајинско богословље: круг живота, Крагујевац 1985, 233-244.

Слика 6.

Слика 7.

Испод сваке розете у нижем регистру се налази отвор (прозор или врата). Практична функција ових отвора, комуникација, прелази у пренесеном значењу и на розету; њена симболичка функција је комуникација унутрашњости цркве као тела Христовог са спољним, овоземаљским светом. Кроз њих протиче сунчева светлост и обасјава унутрашњост храма, али и „божанска светлост“ која из унутрашњости еманира и делује на спољни свет.¹⁹ Свестан доживљај божанског присуства, у виду небеске светлости, јесте крајњи циљ исихазма, дуготрајне осаме, аскетизма и непрекидне молитве под вођством и будним оком духовних отаца.²⁰

У хришћанском перципирању светлости су ко што се каже у Првој посланици Солуњанима „синови светлости и синови дана“. ²¹ Људски род припада војсци Христове Цркве војујуће Цркве, и изложен је сваковрсним настрјајима мрачних сила. Међутим, у Царству небеском, у окриљу Божјем, за људски род неће постојати тама „јер ће их обасјавати Господ Бог, и цароваће у вијекове вјекова“ (Откр. 22, 5). У кључу ових речи могуће је разумети управо и визуелизацију розета, у вишим зонама поменутих храмова као истинитој слици која показује једину хришћанску реалност у којој нема таме.

Сунце од Правде присутно је у васцелој хришћанској традицији, пре свега прославом одређених празника који су обележили хришћански свет: Од Рођења Богомладенца све до тродневног Васкрсења. Тако се и кроз празновање одређених датума (25.децембар / 7.јануар), Богојављање, Васкрс могу анализирати астротеолошки тј митолошки симболи везани за Христа којег је најавила и звезда на небу.²²

Нова звезда, не само да је била већа и светлија од других, већ је суштински била другачија; како каже Григорије Назијански: „Јер ово није она врста звезде којом се баве тумачи астрологије, већ најпре звезда каква се никад раније није појавила, иако су је Хебрејски списи предвидели, и према томе су о њој сазнали унапред извесни Халдејци, људи чији су животи били предани разматрању звезда.“²³ Са једне стране, у коментарима се истиче

¹⁹ V. Korać, *La lumière dans l'architecture Byzantine tardive, en tant qu'expression des conceptions hésychastes*, L'art de Thessalonique et des pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe siècle, Belgrade 1987, 131.

²⁰ A. Louth, *Light, Vision and Religious Experience in Byzantium*, The presence of light: divine radiance and religious experience, Chicago: University of Chicago Press 2008, 85-103.

²¹ 1Сол.5,5. Пославши Њега у свет, Бог Отац нас „избави од власти таме и премести у царство Сина љубави своје“, у царство светлости. Једино идући за Господом Христом, људи не ходе по таме него имају „светлост живота“. (Јн. 8, 12). У Господу Христу људи постају „синови светлости“, и сама светлост; и живе као синови светлости“ (ср. Еф. 5, 8; 1. Сол. 5, 5; Мт. 5, 14).

²² G. Childs, *Secrets of Esoteric Christianity: The Two Marys, the Two Families of Jesus, and the Incarnation of Christ*, Temple Lodge 2005, 30.

²³ St. Gregory of Nazianzus, *Poemata Arcana* V, 56-60, tr. D. A. Sykes, Oxford 1997.

новина и различитост звезде која је најавила Христово рођење, са циљем истицања тога да она у себи не поседује астралне утицаје који би евентуално деловали на Христов живот на земљи. Ориген је једини од коментатора који покушава у ту сврху да понуди једно научно решење: да је та звезда заправо била комета, или метеор, или звезда репатица.²⁴ Експлицитно изложену ову идеју налазимо у тумачењу Јована Златоустог у VI беседи на Јеванђеље по Матеју у којој говори како нас је Христос ослободио утицаја астрологије и судбине.²⁵

Помрачења Сунца и Месеца, као и осталих небеских тела, срећу се у деловима Јеванђеља у којима се најављује други Христов долазак: „И одмах ће по невољи дана тијех сунце помрчати, и мјесец своју свјетлост изгубити, и звијезде с неба спасти, и силе небеске покренути се.” (Мат.:24:29); готово исти опис налазимо и у Мар.:13:24-25, док аутор Јеванђеља по Луки у контексту парусије бележи: „И биће знаци у сунцу и у мјесецу и у звијездама;” (21:25). На пример визуелно представљање оваквих стихова могло би се идентификовати у једној мањој цркви позног средњег века Белој цркви Каранској²⁶ на унутрашњој страни олтарске преграде. На пурпурној позадини је диск, а на осталим отворима су приказани свети мученици (сл. 8).

Овакав опис небеских тела могуће је пронаћи у описима где се описује тренутак када је Христос издахнуо на крсту. Ако се погледа пажљиво испод представе диска је Крст којим у иконографији сликар сажето приказује и Васкрсење. Са леве стране је један диск који је уствари „уклопљен” у боју позадине, затим на пресеку са другим се диференцира тамном тј. тамно плавом бојом и онда окер-златном Сунце које се појављује указујући на долазак Васкрсења.²⁷ Да ли би се у овом случају могло говорити о евентуалном приказивању помрачења Сунца које се описује у изворима у тренутку док је Христос на крсту и враћања светлости у тренутку Васкрсења за сада остаје занимљива хипотеза за разматрање и подробињу дискусију.²⁸

²⁴ Origen, *Cont. Cels.*, 1.58-59.

²⁵ *The Homilies of St. John Chrysostom, Archbishop of Constantinople, on the Gospel of St. Matthew*, VI, tr. G. Prevost, Oxford 1851.

²⁶ В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 62, 211; И. М. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 140-143; „Каран, Бела црква”, *Споменичко наслеђе Србије: непокретна културна добра од изузетног и од великог значаја (на језику: српски)*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, ур. С. Пејић, Светлана, М. Милић, Београд 1998, 459; Д. Војводић, *О живопису Беле цркве каранске и савременом сликарству Рашке*, Зограф 31 (2006-2007) 135-151.

²⁷ Иако су се у време смрти душа и тела раздвојили једно од другог, ипак су се свако од њих сачували имају за свој центар једну исту ипостас Логоса.

²⁸ У Ад силази Спаситељ. И у тами „бледи смрти“ заблистала је незалазна светлост Живота... Она руши ад, руши смртност. „Када си Ти сишао усмрт, Животе бесмртни, тада си ад умртвио блистањем Божанства“. Тропар на вечерњу Великог Петка, а

Слика 8.

У иконографији је такође интересантно пратити сцене Распећа Христовог где су неретко приказана небеска тела као што је то случај у Богородичиној цркви у Студеници, датирано из 1208/9. године (сл. 9).²⁹

Монументална и потресна слика Христовог распећа заузима средишни део западног зида. На тамно плавој позадини, топлоокерне фигуре Христа и других учесника религиозне драме, са наглашеним људским димензијама бола, остварују хармонију највећих дела европске уметности XIII века. Ради истицања Христове жртве на крсту и њеног образложења у делу спасења,³⁰ сликар је основни јеванђеоски текст допунио низом детаља преузетих из литургијских и поетских извора, па је остварио једну сложену иконографску целину, богату значењима наративне и симболичке природе. Осим Христа на крсту, "Цара славе", како је обележен, Богородице, апостола Јована, војника и жена Јерусалемских, у сцену су уведени анђели у плачу, пророци са

заједно васкрсни тропар 2. гласа. То је основна тема, „Оглошеничке речи“ Светог Јована Златоустог.

²⁹ S. Radojčić – A. Mohorovičić, *Srpska umetnost u srednjem veku*, Beograd – Zabreb – Mostar 1982, 41. В. Кораћ, Г. Бабић, С. Ћирковић, *Студеница*, Београд 1986, 76 -79.

³⁰ У изворима овај опис одговара казивању Светог Јована Златоустог: „Данас ми празнујемо и торжествујемо јер је Господ наш на Крсту прикован клиновима“ „Због тога Га и називам Царем што Га видим распетим“. S. Io. Chrys. Et crucem et in latronem, hot. I, hom 1 MG XLIX, col. 399 sq.

развијеним свицима, персонификације Старе и Нове цркве и звезде на азурно плавом небу.³¹

Слика 9.

Студенички сликар, извесно један од водећих сликара свога времена, познавао је богословска начела византијског сликарства. У лику Христа нагласио је његову природу и победу над смрћу. На студеничкој фресци још један детаљ упућује да је тема смрти Христове била проширена алузијом на његово васкрсење - звезде око Христа сликају се у представљањима Христовог тријумфа над смрћу, јер Христос, "звезда сјајнија од видљивих звезда", сишао је у ад "окружен незалазном светлошћу" и позвао праведнике речима: „Дођите у светлост", па је тако осветлио све људе божанским сјајем свога васкрсења.³²

³¹ В. Кораћ, Г. Бабић, С. Ђирковић, *Студеница*, Београд 1986, 78.

³² „Сва твар се измењиваше, Христе, гледајући Те где висиш на крсту... Сунце се помрачиваше, и темељи земље се потресаху, и сви састрадаваху Творцу свега“... То није састрадање у жалости, него састрадање у страху, — „темељи земљеклебаше се од страха пред Силом Твојом“. Самогласне стихире на јутрењу Великог Петка.

4. ЗАКЉУЧАК

Након вековима сакупљних и таложених књижевних извора и патристичких тумачења, логично је било да ће оваква рецепција Христа Сола, Верус Сола, бити инкорпорирана у слици храма у византијској уметности. Уколико погледамо у ентеријер храма видећемо да се Христос од Правде, апроприран из античког обрасца Сола, базирајући се на свим богословским тумачењима, уствари налази интерполиран у слици наднебесја. Тако на пример овом приликом неизоставно је поменути представу Христа у куполи храма Христа Хоре у Константинопољу где се кришкастим одвајањем куполе на сегменте додатно подражавају зраке Сунца које полазе од христовог нимба.³³

Зато су хришћани кроз природне појаве наглашено славили Господа као светлост која је одувек једна од највећих тајни видљивог и невидљивог света. Уосталом природа је у својој дубини светлост и као светлост су је посматрали и први хришћани и касније исихасти али и савремена наука, макрофизика и микрофизика која све доводи и своди на светлост. Као што говоре и прве речи Светог Писма „Нека буде светлост! И би светлост и виде Бог Светлост да је добра!“³⁴

Овај стих је посебно битан за светлост Сунца и тумачења звезда, па је отуда култ Сунца битно поменути у јошједном смислу. Хришћани су одбацивали сваку врсту физиолатрије и обожавања Природе. Ово сагледавање није сметало хришћанима да светлост сагледавају као простор „Сунца Правде“, Истока са висине како се пева у Божићном тропару. У хришћанском перципирању светлости су ко што се каже у Првој посланици Солуњанима „синови светлости и синови дана“.³⁵ Људски род припада војсци Христове Цркве војујуће Цркве, и изложен је сваковрсним насртајима мрачних сила. Међутим, у Царству небеском, у окриљу Божјем, за људски род неће постојати тама „јер ће их обасјавати Господ Бог, и цароваће у вијекове вјекова“ (Откр. 22, 5). У кључу ових речи могуће је разумети управо и визуелизацију Христа Сунца од Правде, у куполама позновизантијских цркава као истинитој слици која показује једину хришћанску реалност у којој нема таме.

³³ R. Ousterhout, *The Art of Kariye Camii*, London 2002, 30.

³⁴ 1Мојс.1,3-4.

³⁵ 1Сол.5,5. Пославши Њега у свет, Бог Отац нас „избави од власти таме и премести у царство Сина љубави своје“, у царство светлости. Једино идући за Господом Христом, људи не ходе по таме него имају „светлост живота“. (Јн. 8, 12). У Господу Христу људи постају „синови светлости“, и сама светлост; и живе као синови светлости“ (ср. Еф. 5, 8; 1. Сол. 5, 5; Мт. 5, 14).

Захвалница

Рад представља део резултата остварених на пројектима: „Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века“ (177015) и „Српска средњовековна уметност и њен европски контекст“ (177036).

Захваљујем др Милану С. Димитријевићу на позиву за учешће на научном скупу „Развој астрономије код Срба“ 2021. године. Зорану М. Јовановићу, историчару уметности и сараднику Фонда „Благо“ захваљујем на уступљеној фотографији из Беле цркве Каранске.

Литература

- Acharya, S.: 1999, *The Christ Conspiracy: The Greatest Story Ever Sold*, AUP, IL.
- Acharya, S.: 2004, *Suns of God: Krishna, Buddha and Christ Unveiled*, AUP, IL.
- Božinović, V.: 2018, "Rosettes on monuments of Morava Serbia and early Ottoman Bursa: architectural decoration as manifestation of intercultural dialogue during one epoch", *Niš & Byzantium XVI*, 333-342.
- Childs, G.: 2005, *Secrets of Esoteric Christianity: The Two Marys, the Two Families of Jesus, and the Incarnation of Christ*, Temple Lodge.
- Cvetković, B.: 2013, "Nimbi and the Late Byzantine Art: A Reassessment", *Niš and Byzantium 13*, 287 – 299.
- Gettings, F.: 1987, *The Secret Zodiac: The hidden Art in Medieval Astrology*, Routledge & Kegan Paul.
- Gurshtein, A. A.: 1993, "On the Origin of the Zodiacal Constellations", *Vistas in Astronomy 36*, 171-190.
- Њаќлић, Р.: 2009, *Ancient Mosaic Pavements: Themes, Issues, and Trends : Selected Studies*, Brill, Leiden – Boston.
- Schibille, N.: 2017, *Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience*, Routledge, London – New York 2016, 85. P.Farquharson, "Byzantium, Planet Earth and the Solar System", *The Sixth Century: End or Beginning?*. Leiden, The Netherlands: Brill, 263 – 269.
- Trkulja, J.: 2012, The Rose Window: A Feature of Byzantine Architecture?, *Approaches to Byzantine Architecture and its Decoration, Studies in Honor of Slobodan Curcic*, eds. Mark J. Johnson, Robert Ousterhout, Amy Papalexandrou, Ashgate, 143-164.
- Jevtić, I.: 2007, "Le nouvel ordre du monde ou l'image du cosmos à Lesnovo", *The Material and the Ideal: Essays in Medieval Art and Archaeology* in Honour of Jean-Michel Spieser, ed. Anthony Cutler, Arietta Papaconstantinou, Brill, 129-148.
- Katsiampoura, G.: 2012, Astronomy in Late Byzantine Era: the debate between the different traditions, A. Roca-Rosell (ed.), *The Circulation of Science and Technology, Proceedings of the 4th Int. Conference of the ESHS*, Barcelona 2012, 281-287.
- Korać, V.: 1987, *La lumière dans l'architecture Byzantine tardive, en tant qu'expression des conceptions hésychastes*, L'art de Thessalonique et des pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe siècle, Belgrade.
- Lemcool, I.: 2020, "Astronomical Imagery in the Painting of the Lesnovo Narthex: Iconographic Innovations in Serbian Medieval Art," у *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219-2019): историјско, богословско и културно*

- наслеђе - Eight Centuries of the Autocephaly of the Serbian Orthodox Church (1219-2019): Historical, Theological, and Cultural Heritage*, Зборник радова са међународног научног скупа 10-14.12.2018, Православни богословски факултет, Београд 2020, 477 – 493.
- Louth, A.: 2008, “Light, Vision and Religious Experience in Byzantium”, *The presence of light: divine radiance and religious experience*, Chicago: University of Chicago Press, 85-103.
- Lučić, Z.: 1999, *Vizantijska matematika*, Novi Sad *J. Math* **29(3)**, 141-152.
- Ousterhout, R.: 2002, *The Art of Kariye Camii*, London.
- Radojčić S., Mohorovičić A.: 1982, *Srpska umetnost u srednjem veku*, Beograd – Zabreb – Mostar.
- Roberts, A.: 1885, *Ante-Nicene Fathers*, II, The Christian Literature Publishing Co., Buffalo.
- Rochberg, F.: 2004, *The Heavenly Writing: Divination, Horoscopy, and Astronomy in Mesopotamian Culture*, Cambridge.
- Sykes, D. A.: 1997, St. Gregory of Nazianzus, *Poemata Arcana V*, 56-60., Oxford.
- Војводић, Д.: 2006-2007, О живопису Беле цркве каранске и савременом сликарству Рашке, *Зограф* **31**, 135-151.
- Ђорђевић, И. М.: 1994, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд.
- Ђурић, В. Ј.: 1974, *Византијске фреске у Југославији*, Београд.
- Кораћ В., Бабић, Г., Ћирковић, С.: 1986, *Студеница*, Београд.
- Мајендорф, Ц.: 1985, *Византијско богословље*, Светотајинско богословље: круг живота, Крагујевац.
- Пејић, С., Милић, М.: 1998, „Каран, Бела црква”, *Споменичко наслеђе Србије: непокретна културна добра од изузетног и од великог значаја* (на језику: српски). Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.
- Радовић, А. Митрополит: 1996, *Историјски пресјек тумачења Старог Завета*, Никшић.
- Ђирић, Ј. С.: 2018, „И стаде Сунце и застави се Месец“: неколико представа соларних дискова у византијској и српској архитектури позног средњег века, *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба“ IX*, Београд: Астр. друш. „Руђер Бошковић“, 2018, 665–696.

FROM CHRIST HELIOS TO THE SUN OF JUSTICE: SEVERAL SOLAR SYMBOLS IN THE BYZANTINE AND SERBIAN MEDIEVAL ART

The paper discusses the motive of Christ the Sun of Justice in the art of late antiquity and then in Byzantine art, viewed through the prism of Byzantine patristic interpretations. The concept of the meaning of the Sun and the solar cult with its standardized visualization was firstly embodied in Roman art of the imperial period. Depictions of twelve signs surrounded by a solar motif were often at the heart of pagan art, but also during the Middle Ages, such as on pages of Biblical and liturgical manuscripts, on facades and in the interior of churches, pavements and especially domes in the architecture of Byzantium. In the Old and New Testament, the solar context is mentioned in numerous verses, sometimes directly and sometimes through the kind of literary symbols embodied by the Lord. On this occasion, it is necessary to distinguish clearly the criticisms of idolatry that appear in many places in the Old Testament in relation to the prominence of the sun as a kind of Old Testament prefiguration of Christ or light. The Sun of Justice is present in the everlasting Christian tradition, above all the celebration of certain holidays that have marked the Christian world: From the Birth of the Blessed Virgin until the three-day Resurrection. Thus, through the celebration of certain dates (December 25 / January 7), Epiphany, Easter can be analyzed astrotheologically, ie mythological symbols related to Christ announced by the Star in Heaven.

Key words: Sol Invictus, Christ the Sun of Justice, patristic, sun, light, Crucifixion, Resurrection, dome, rose windows